

badors: p. ex. en el *Breviari d'Amor* (c. 1300, Beziers), en el trobador nòrdic Gui d'Uissel (*PSW* VII, 716-17), «*tal vetz* es no me'n pueisc sofrir / qu<ez> ab mi mezeus me'n azir» en el trobador Peyrol (Rayn. v, 294a). Ara bé, és clar que al sentit modal ('potser') s'hi va arribar com una derivació del sentit temporal.

DERIV.: *Talió* [fi S. XIII, *CostTort.*; Llull], pres del ll. *talio*, *-onis*, 'pena consistent a fer sofrir un dany comparable al causat', que és versemblant (si bé no segur) que vingui de *talis*; va ser força usat en la reglamentació antiga de la vida econòmica: «que tot --- tixidor --- deje texir bé --- los draps qui comenats li seran --- e, si axò no feyen, hagen a star a *talió* del dempnatge que hauran dat al drap, a coneguda de --- prohòmens del dit offici», ordenació dels fabricants de drap de Bna., a. 1387 (*CoDoACA* VIII, 264.1f.). *Talitat* [Lab. 1840].

Aital, variant del pronom *tal*, més emfàtica, i d'ús freqüentíssim en la llengua medieval, encara no del tot antiquada literàriament en la Renaix. Tan freqüent ja, des del S. XIII (i àdhuc abans, infra), que no caldrà donar-ne gaire documentació medieval. P. ex.: «adordonaren los còssols de Perpenya que --- qui obra del mester de teularia --- sia tengut de fer los cayrós e les teules de *aytal* --- manera com són los motles de la cort», c. 1284 (*RLR* IV, 362). No cal dir que és freqüent en els més antics escriptors, com Jaume I, Desclot, *VidesR*, Llull; Eiximenis: «aquests *aitals* fan de les sues; --- gents ho saben --- una pur n'hi ajustaré --- que aquests *aitals* --- com sacrament --- los estrenga a fer ---» (veg. *SAGRAT*), *Do. Comp.*, 92.

L'element *ai-* afegit a *tal* és igual que el de *aitant*, i indiscutiblement el mateix que *ai-* anteposat a *aissi* (> *així*), que converteix en aquest adverbi arcaic *sí*, sinònim d'*així* i prolongament del ll. *sic*, tal com *tal* és prolongament de *TALIS*. Quant a l'etimologia d'aquest element *ai-*, ens en hem ocupat extensament a l'article *Sí*, i ens podrem estalviar de repetir gran part del que s'hi explica i consigna. Aquest element revesteix la forma *ai-*, idèntica, en oc. ant. *aissi*, *aital*, *aitant*, i en forma ben semblant, fr. ant. *itel*, *itant* (àdhuc *issi*, després *ainsi*); i en forma ja més diferent, hi ha *cotale*, *cotanto*, *cosi*. En un mot es tracta d'una combinació ECCUM-TALE ja soldada en llatí vulgar (pròpiament 'vet aquí tal ---'), que des de temps romànics antics va passar a EC-TALE i aviat ACTALE.

En docs. nostres arcaics, mig-llatins mig catalans, la trobem encara sota aquesta forma tradicional: «Et conveni ego, R., ad te, B., que quando vobis volueritis forteña facere in ipso puñol, que ego R. facie ajuda *actale* quo modo laudaverint R. de Castelar et ---» a. 1150 (donació feta entre els segarrencs Ramon de Cervera i Bg. de Sant Domí, d'unes terres prop de l'Espluga de Francollí, MiretS., *RBiblgC* VII, 14): sota aquest llatí bàrbar es reflecteixen els mots catalans *aital* com lloaran (aprovaran) ---, però el notari servava (dels temps visigòtics) la tradició de la forma arcaica *actal* de transició entre el llatí i el català. Paralela a la forma *acsi*, que he documentat (a *Sí*) en doc. pall. de 1095.

D'aquesta etimologia i d'aquest procés fonètic en tenim confirmació eloqüent a l'altre extrem de la Romània. Ja veurem com en oc. i cast. (i en cat. mateix), ha conviscut amb *aital* una lleu variant d'evolució fonètica *atal*. Semblantment en romanès, on en la llengua comuna ha restat *atare* 'tal', però en els parlars romanesos de Macedònia i Grècia, resta fins ara el rastre del grup consonàntic etimològic *-ct-* en l'etapa *ft* o *χt*; si figurem la fricativa sorda palatal *χ* pel símbol convencional *çb*: macedo-romanès *açhtare* i *aftare*, melenita *çhtari*, *ftari*; i com ho van demostrar els millors especialistes romanesos, Rosetti i Procopòvici (*Dacoromania* I, 1921, 169-170; *RLiR* III, 253).

En efecte la variant més desgastada i simplificada *atal*, no sempre ha estat estranya al català; limitem-nos (car n'hi ha més) a un testimoni il·lustre: «Lo viscahi qui's troba 'n Alemanya, / paralític, que no pot senyalar, / si és malalt, remey no li pot dar / metge del món --- / *Atal* són yo, en estrany loc posat, / c' altre sens vós ja no-m pot dar valença!», Àusiàs (ct, 1g). En cast., port. i oc. abunda més; és sabut que *atal* (paral·lel al cast. *así*) té vasta extensió en cast. ant. des del *Cid* fins c. 1400 (*DECH* v, 382b10-13).²

En oc. es considera forma pròpia del gascó, on en efecte és la forma general, i documentada des dels docs. més arcaics: «la fin fo *atals* que ---», doc. de 1189 de l'Alt Comenge (Sant Beat: Luchaire, *Recueil A. T. Gc.*, p. 6); «sy, en la taberna, alcun tabernier --- era injuriat de feit, que *atal* injuriant sia punit ---», *Costuma* de Seix de Coserans, a. 1280 (Pasquier, *Bull. Soc. Ariég. S. L. A.* IV, x, 3); pertot *atal*=*aital*, *aci*=*aici*, *mason*=*maison*, vacillen: tant en el *Libre Verd* de Benac (c. 1400), com en l'escr. de Montsaunès de 1197 (Mondon, *Gr. Charte d. StGaudens* xxxvi). És sabut que, en el gascó pirinenc, *atau*, convertit en adverbi, ha donat el mot que significa 'així' (des de la Vall d'Aran fins a l'Ocèa).

I altrament la variant *atal* sobreix, ben amplament, amb aquest valor adverbial, dels límits Est i Nord-est del domini gascó: hi ha encara «*atal*: ainski» a l'Albigès (Gary), i a part del Roergue, on «ainsi» es diu *atal* en unes zones i *aytal* en d'altres (Vayssier). Car també en cat. ant. *aital* i el seu equivalent *a(l)trètal* podien pendre també el valor adverbial, i de vegades ho trobem significat 'així mateix, igualment': «'Ave' dits 'Déus te sal, / e que ve, *atretal*, / nostra salvació' / ---», Cerverí (*Maldit.*, v. 442).

Altrament el fet de reforçar les partícules i pronoms demostratius i indefinits, amb un prefix emfatitzador, com el d'*aital* i el fr. ant. *itel* etc., té freqüents paral·lels a les altres famílies indoeuropees. Amb gran extensió ieur. E-: en gr. *ἐκεῖνος* 'aquell', i *ἐκεῖ* 'allí', reemplaçaren els arcaics *κεῖνος*, *κεῖ*; en rus *этот* comença per ser una variant reforçada de *tot* 'aquest' (avui és aquell el que s'usa): l'osc *etanto* correspon al ll. *tanta*; el scr. *asau* 'aquell' respon a l'indoairani comú *sau* (ave. *hau*, persa ant. *hauv* 'aquest'). D'altra banda, amb funcions no gaire diferents, es perpetua en molts llocs un indoeur. EI-: que veiem en l'ave. *aeša*, *aeta*, persa ant. *aita*=scr. *eša-*, *etad*, 'aquest', 'el darrer', 'el se-